

Edward A. Mierzwa

Przegląd angielskojęzycznych wydawnictw historycznych dotyczących epoki nowożytnej

Echa Przeszłości 2, 228-236

2001

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

szerzyć w tych krajach wiedzę o Polsce oraz badać wkład Polski do kultury światowej [...] albowiem wielki sens i urok pracy uczonego polega również na tym, że może on pomóc ludziom w poznawaniu świata i poszukiwaniu prawdy”.

Edward A. Mierzwa

Przegląd angielskojęzycznych wydawnictw historycznych dotyczących epoki nowożytnej.

Medieval and Renaissance Venice, Champaign, Illinois, Univ. Ill. Press, 1999, ss. IX+345) – praca zbiorowa pod red. Ellen E. Kittell i Thomasa F. Maddena poświęcona pamięci Donalda E. Quellera, badacza dziejów Wenecji, prezentuje bogactwo tematyczne, szerokie cezury czasowe i zróżnicowane formy narracyjne. Autorzy ukazują bogate dzieje Wenecji od czasów IV wyprawy krzyżowej, etyczne i moralne standardy weneckiej elity rządzącej. Alexander Cowan rozważa problem szesnastowiecznego konkubinatu, co było zjawiskiem dość rozpowszechnionym w ówczesnej Wenecji. W podobnej tonacji utrzymana jest rozprawa Guido Ruggiero, który na podstawie dokumentów Świętego Officium relacjonuje problem konkubinatu wśród tamtejszego kleru w 1674 r. i o rzekomym uprawianiu magii erotycznej w wiejskim okręgu Friuli. Autor o swojsko brzmiącym nazwisku Stanley Chojnacki snuje refleksje nad polityką małżeństw weneckiego patrycjatu, a artykuł Benjamin Ravida o godzinie policyjnej w weneckim Getticie (dzielnica Wenecji, gdzie mogli mieszkać Żydzi – dała nazwę wszelkim przymusowym miejscom osiedlenia), jest dla autora okazją do szerszego przedstawienia prawodawstwa weneckiego wobec Żydów. Pozostałe artykuły dotyczą ekonomiczno-społecznych problemów renesansowej Wenecji, głównie handlu lewantyńskiego, kreteńskiego i egipskiego. Ciekawostką jest to, że praca napisana przez przyjaciół, kolegów i uczniów, poświęcona pamięci D. E. Quellera, nie zawiera ani słowa o samym Quellerze.

Pierre Monnet, *Les Rohrbach de Francfort: Pouvoirs, affaires et parenté à l'aube de la Renaissance allemande*, Geneva, Libraire Droz, 1997, ss. 410 – doskonałe studium z historii społecznej, gospodarczej, życia intelektualnego, religijnego i politycznego XV-wiecznego Frankfurtu, widziane z perspektywy kronik i zapisków eksponowanej kupieckiej rodziny Rohrbachów, a przede wszystkim Bernarda Rohrbacha (1446 – 1482) i jego syna, prawnika i duchownego Joba (1462 – 1502). P. Monnet wykorzystał zapiski Bernarda Rohrbacha: *Stirps Rohrbach* i *Liber gestorum* oraz Joba Rohrbacha: *Tagebuch* do pokazania dziejów kupieckiego rodu na przestrzeni sześciu pokoleń, dając szczegółowy

wgląd do prywatnego życia kupieckiej rodziny, jednocześnie ukazał panoramę XV-wiecznego miasta. Zaletą pracy Monneta jest jej bogactwo w detale miejskiego i rodzinnego życia we wczesnorenesansowym Frankfurcie.

J. K. J. Thompson, *Decline in History. The European Experience*, Oxford: Polity. Pr., 1998, ss. XIV+225, jest pozycją, która analizuje naturę i historyograficzny dorobek, poświęcony upadkowi Holandii, Polski czy państw basenu Morza Śródziemnego: Bizancjum, Hiszpanii, Włoch – aż po wiek XVIII. Autor analizuje metodologiczne aspekty problemu, jego uwarunkowania, czynniki sprawcze i poszukuje ogólnych prawidłowości w tych procesach historycznych. Studium Thomsona jest interesującym wkładem także do dyskusji w polskiej historiografii o przyczynach upadku Rzeczypospolitej w XVIII stuleciu.

Paul Butel, *The Atlantic* (tłum. z franc. Iain Hamilton Grant), London: Routledge, 1999, ss. XV+330. Ta wydana w serii: *Morze w Historii* książka jest uzasadnieniem tezy: morze bardziej łączy niż dzieli. Autor omawia dzieje morskich wędrówek i podróży od wypraw wikingów poczynając, przez penetrację „średniomorskiego Atlantyku” – czyli portugalsko-hiszpańskich średniowiecznych odkryć Wysp Kanaryjskich, Madery, Azorów. Wiele uwagi poświęca podróżom oceanicznym XVI-XVII w. i nie tylko tym powszechnie znanym z dziejów wielkich odkryć geograficznych. Narracja Butela oscyluje wokół dwu równorzędnych czynników: ludzi i handlu, prezentując ekonomiczny aspekt korzyści, jakie człowiek przez wieki uzyskuje z „uprawy” mórz. Sprawy militarne, jakie miały miejsce nad Atlantykiem lub wręcz na Atlantyku, zostały przez autora zupełnie pominięte.

David Hume of Godscroft, *The History of the House of Douglas*, wyd. D. Reid, vol. I-II, Edinburgh: Scott. Text Soc., 1996, ss. LXXVI+1-294, 295-650. Jest to wznowienie ważnego dla historiografii brytyjskiej dzieła D. Hume'a X Lorda of Angus, którego pierwsze wydanie miało miejsce w 1633 r., a dotyczy historii klanu Douglasów, żyjącego na słynnych z obopólnych walk i gwałtów Borders (terenach nadgranicznych angielsko-szkockich). Hume, który od końca XVI w. pozostawał blisko decyzyjnych kręgów politycznych Szkocji, a po 1603 r. także Anglii, był doskonałym obserwatorem politycznych zawilości, intryg i forteli i sportretował je z dużym realizmem, pozostawiając drukowany pomnik czasom i terenom Border, którym krwawa legenda został odebrana po unii koron w 1603 r. Po zawarciu unii personalnej zakończyła się romantyczna historia zbrojnych maruderów na wrzosowiskach doliny Tweed na pograniczu angielsko-szkockim. Teraz, gdy oba państwa znalazły się pod władzą jednego monarchy, zabrakło zajęcia dla ludzi trudniących się rozbojem, krwawymi napadami i żyjących w „spornym kraju” z nędznych łupów. Teraz miejscowy „shepard” (pastuch) mógł bezpiecznie paść swe owce pomiędzy rzeką Tweed a grzbieciem gór Cheviotów.

Bernard Quillet, *La France du beau XVIe siècle*, Paris: Fayard, 1998, ss. 683 – omawia okres francuskiej ekspansji politycznej, ekonomicznej, demograficznej, geograficznej i instytucjonalnej w latach 1490 – 1560. Królowie, książęta, duchowieństwo, szlachta i rozrastająca się warstwa biurokratyczna jest nieustannie obecna na kartach dzieła Quilleta, ale nie umniejsza on także roli mieszczaństwa i wieśniaków w kształtowaniu potęgi absolutystycznej Francji. Liczne powstania i frondy, jakie wstrząsały w tym okresie Francją, nie są dominującym tematem w pracy Quilleta. Książka jest napisana żywym, barwnym językiem, ale czasami powołuje się na oryginalne źródłowe przykłady, pisane w lokalnych, jędrnych dialektach tamtych czasów, co może być trudne w odbiorze. Jest doskonałym przeglądem społecznych i kulturowych dziejów XVI-wiecznej Francji.

Laquita M. Higinis, *Godliness and Governance Tudor Colchester*, Univ. of Mich. Pr. 1999, ss. XIII+434 – to książka ukazująca formowanie się wyznania anglikańskiego w latach trzydziestych XVI w. na przykładzie Colchester, ówczesnego centrum, w którym kształtowało się wyznanie anglikańskie. Tu działali blisko związani z dworem Henryka VIII Thomas Audley, burmistrz Colchester, późniejszy Lord kanclerz i pisarz miejski Richard Richards, który miał swój udział w ukształtowaniu się początków wyznania anglikańskiego i zakazów jakichkolwiek katolickich praktyk w mieście po wstąpieniu na tron Edwarda VI. Miasto prześladowane za panowania Marii Tudor, stało się w okresie panowania Elżbiety I centrum purytańsko-kalwińskiego reżimu. Książka utrzymana bardziej w tonie narracyjnym niż analitycznym stanowi dobry przegląd problemów angielskiej reformacji.

Barry Reay napisał dość interesującą, ale i kontrowersyjną *Pupular Cultures in England, 1550 – 1750*, London–New York: Longman, 1998, ss. IX+235. Tematem przewodnim jest ukazanie różnorodności i bogactwa kulturowego Anglii tego okresu. Znajdziemy tam zatem szeroką gamę problemów, od seksu, przez kulturę języka, literaturę, wydawnictwa, religie, wyznania i czary, przez obyczajowość, teatr, aż po rozruchy społeczne i angielski system prawny. Ważniejsze efekty brytyjskiej historiografii, odnoszące się do każdego z tych zagadnień, zostały w pracy Reay'a nie tylko sumiennie i krytycznie przeanalizowane, ale też wzbogacone o własne badania autorskie. W efekcie czytelnik otrzymuje wyważone sądy i książkę, wzbogacającą wiedzę o kulturze „masowej” ówczesnej Anglii. Reay przedstawił pogłębioną analizę stratyfikacji kulturowej w dwujęzycznym społeczeństwie brytyjskim.

Doris Lösch w książce *„Property”, „Order” und „Civil War”: zum Diskurs uber Eigentum in England, 1580 – 1649*, Berlin–Bodenheim: Philo, 1999, ss. 319 – omawia problem własności, który od dawna był i jest przedmiotem wielu dyskusji, dywagacji i rozpraw wśród historyków, a szczególnie histo-

ryków gospodarczych i ekonomistów, choć nie zawsze owe dyskusje były właściwie podbudowane źródłowo i uzasadnione metodologicznie. D. Losch podeszła do problemu w sposób nowatorski, analizując używanie pojęcia własności w społecznym i politycznym kontekście w Anglii elżbietańskiej i w okresie pierwszych Stuartów. Przeanalizowała ogromny materiał źródłowy badając, co zostało powiedziane o ówczesnym pojmowaniu terminu „własność” np. w ówczesnych wystąpieniach parlamentarnych, tekstach scenicznych, a nawet i satyrycznych lub co zostało zapisane w umowach, traktatach, wyrokach sądowych itp. na ten temat. Wydawałoby się, iż jest to jeszcze jedna akademicka dyskusja i dzielenie włosa na czworo, ale nie! Przecież inna była koncepcja własności Lewellerów, inaczej rozumiał ją wygłaszający płomienne mowy parlamentarne Pym, inaczej Cromwell, a jeszcze inaczej Jakub I czy Karol I, a zupełnie odmiennie jakiś villain, napadający nocą w londyńskim zaułku na przechodnia, by zdobyć parę pensów.

Derek Hirst jest autorem *England in Conflict, 1603 – 1660: Kingdom, Community, Commonwealth*, London: Arnold, 1999, ss. 359, w której przedstawił szeroką panoramę angielskich instytucji politycznych, religijnych i społecznych pomiędzy tzw. unią koron w 1603 r. a restauracją Jakuba II na tronie angielskim w 1660 r. Hirst, autor wydanej przed kilku laty innej książki o podobnej tematyce: *Authority and Conflict: England 1603 – 1658*, uznanej za najlepsze opracowanie z tego zakresu, tym razem przedstawił zupełnie nową, oryginalną rozprawę nt. Anglii pierwszych Stuartów i protektoratu Olivera Cromwella. W obszernym pierwszym rozdziale autor sportretował instytucje władzy angielskiej, a w następnym rolę pierwszych Stuartów w narastaniu konfliktu na linii monarchia–społeczeństwo. Wydawałoby się, że o okresie pierwszych Stuartów, ich konflikcie z parlamentem, który zakończył się tragicznie dla Karola I, oraz o rewolucji purytańskiej czy protektoracie Cromwella zostało już wszystko napisane. Okazuje się, że jest tam jeszcze wiele do zrobienia. Książka Hirsta zaskakuje świeżością spojrzenia, ostrością sądów i jasnym, nowatorskim podejściem do spraw kontrowersyjnych. Problemowi rewolucji nadaje – w przeciwieństwie do dotychczasowych opracowań – charakter brytyjski, a jej skutki ukazuje w aspekcie całej wyspy, z Irlandią włącznie, a nie – jak dotychczas – jedynie Anglii. Pewien niedosyt może budzić lakoniczne potraktowanie kwestii militarnych w okresie rewolucji, ale to wykracza poza ramy narracyjne, jakie sobie nakreślił autor.

David L. Smith, *A History of the Modern British Isles, 1603 – 1707 The Double Crown*, Oxford: Blackwell, 1998, ss. XVIII+430, to drugi tom pięciotomowej serii historii Wielkiej Brytanii. Pracę napisał znakomity znawca tego okresu. Jedną z jej zalet jest gruntowny przegląd bibliografii, dotyczącej okresu pomiędzy anglo-szkocką unią personalną a unią realną. Centralnym

problemem dla D.L. Smitha jest koegzystencja interesów wspólnej monarchii i rozbieżności, jakie niosły „monarchie jednostkowe” Anglii i Szkocji. Autor prezentuje przemyślane i zrównoważone sądy w kwestii tak różniącej jeszcze do dzisiaj dwa sąsiadujące ze sobą narody. Jest to doskonale wprowadzenie do problemów politycznych nowożytnej historii, kształtującej się wówczas Wielkiej Brytanii.

Ruth MacKay jest autorką interesującej, dobrze udokumentowanej rozprawy pt. *The Limits of Royal Authority. Resistance and Obedience in Seventeenth Century Castile*, Cambridge U. Pr., 1999, ss. XII+196. „Moje rozważania – pisze autorka – dotyczą żołnierzy pochodzenia kastylijskiego, lub tych, którzy mogli nimi być”. W pracy przedstawione zostały procesy rekrutacji do armii kastylijskiej oraz opór i sposoby unikania wcielenia do służby wojskowej. Rozważania R. MacKay pozwalają zrozumieć, jak działała ówczesna władza polityczna, w jakie instrumenty była wyposażona i w jaki sposób legitymizowała swoje uprawnienia oraz jak je realizowała w praktyce. Rozprawa R. MacKay była możliwa dzięki bogactwu archiwów kastylijskich w tę szczególną dokumentację, dotyczącą organizacji, tworzenia i działania kastylijskiej armii, dokumentacji – której nie posiadają inne archiwa. Autorka pokazała społeczne następstwa i stres związany z egzekwowaniem obowiązku rekrutacyjnego. „Rekrutacja wojskowa – pisze MacKay – powodowała powstawanie napięć, które ujawniały podstawowe cechy społeczeństwa” i pozwoliły autorce dość precyzyjnie opisać kastylijski system prawny i wszelkie niuanse kastylijskiego społeczeństwa. Jest to właściwie znakomita monografia hiszpańskiego społeczeństwa.

Ronald Asch jest autorem syntezy wydanej przez Macmillana *The Thirty Years War. The Holy Roman Empire and Europe, 1618 – 1648*, London 1997, ss. XIV+247. Być może, dla kogoś kto zna i korzystał z dzieła Geoffrey Parkera o wojnie trzydziestoletniej, rozprawa Ascha może pozostawić niedosyt. Rozprawa Ascha uwzględnia najnowsze badania: hiszpańsko-, anglo-, francusko- i niemieckojęzyczne i ogniskuje się na problemach instytucji Cesarstwa Habsburgów i jego relacji z księstwami Rzeszy, ich indywidualnych lub grupowych interesów, często sprzecznych z interesem cesarstwa. Asch przeprowadził wszechstronną analizę przyczyn wojny 30-letniej i rodzenia się różnorodnych napięć: politycznych, religijnych, gospodarczych, lokalnych, ogólnokrajowych na terytorium Rzeszy niemieckiej. Przedstawił gruntowne studium wojny 30-letniej oraz znaczenia pokoju westfalskiego dla kształtowania się XVII-wiecznej europejskiej równowagi kontynentalnej.

O ile książka R. Ascha jest przeglądem europejskich problemów politycznych i militarnych I połowy XVII w., o tyle rozprawa Terence’a McIntosh’a, *Urban Decline in Early Modern Germany. Schwäbisch Hall and its Region*,

1650 – 1750, Chapel Hill-London: U. of North Carolina Pr., 1997, ss. XIX+317 jest niejako jej kontynuacją w sferze gospodarczej i demograficznej. McIntosh wyjaśnia mechanizmy, które przyczyniły się do upadku małych miast niemieckich w okresie wojny 30-letniej i bezpośrednio po niej. Polski czytelnik znajdzie tam analogie, dzięki którym można odnieść ów aspekt do XVII-wiecznego kryzysu miast i mieszczaństwa polskiego, rujnowanego działaniami wojennymi na Ukrainie, a następnie przez wojska szwedzkie, rosyjskie i zagony Rakocznego. Jednym z kluczowych problemów rozważań McIntosh'a jest ocena wpływu systemu nakładczego, rozwijanego głównie wśród wytwórców wiejskich, na spadek prosperity całych gałęzi produkcji miejskiej: tkaczy, szewców, garncarzy itp. Autor stawia tezę o erozji dochodów małych miast niemieckich i częściowym ich odpływie do otaczających miasta wytwórców wiejskich.

Philip H. Round, autor pracy pt. *By Nature and by Custom Cursed: Transatlantic Civil Discourse and New England Cultural Production. 1620 – 1660*, Hanover-London: New England U. Pr., 1999, ss. XVI+317, używając socjo-lingwistycznych i kulturowych metod „odkrywa” formację kulturalną Nowej Anglii, która była przekaźnikiem kultury ze Starego Świata, ale głównie jednak angielskiej dla formujących się kolonii amerykańskich. Praca H. Rounda, oparta na bogatej literaturze pamiętnikarskiej pierwszych osadników: Williama Bradforda (*History Plimouth Plantation*), Johna Winthorpa (*Journal*), poezjach Anny Bradstreet, daje doskonały przegląd kształtowania się amerykańskiej kultury pisanej. Ostatni rozdział traktuje o wczesnych kontaktach i stosunkach osadników amerykańskich z ludnością autochtoniczną i doprowadzony jest do tzw. Pequod War. Najkrócej można scharakteryzować pracę H. Rounda następująco: jest to obraz ukazujący, jak angielskie kolonie w Ameryce Północnej przekształcały się w angielską prowincję.

Kształtowanie się elity urzędniczej i społecznej w koloniach Ameryki Północnej przedstawili Emerson W. Barker i John G. Reid w: *The New England Knight. Enrichment, Advancement and the Life of Sir William Phips, 1651 – 1695*, Toronto: U. of Toronto Pr., 1998, ss. XXIV+359 na przykładzie biografii S. Pipsa, gubernatora Massachusetts. Pips był pierwszym mieszkańcem Ameryki, który otrzymał ten urząd, a autorzy piszą o nim nie jak o przedstawicielu angielskiej klasy rządzącej, ale prekursorze nowej elity kolonialnej. Pips wywodził się ze stosunkowo skromnej i mało znanej rodziny osiadłej we wschodnim Maine i w młodości był terminatorem u szkutnika, a następnie dowodził statkiem handlowym, chociaż autorzy mają wątpliwość, czy Pips umiał czytać. Miał jednak wiele szczęścia: ożenił się z kobietą o więcej niż przeciętnych walorach intelektualnych, jako poszukiwacz skarbów na Karaibach w 1641 r. znalazł wrak hiszpańskiego galeonu *Almirante*, z którego

wydobył olbrzymi na owe czasy majątek w srebrze o wartości 200 tys. funtów, podczas wojny z Francją, która wybuchła po detronizacji Jakuba II, Pips zdobył francuski Port Royal na Nowej Szkocji. Dzięki zasługom wojennym w 1692 r. został mianowany gubernatorem. To podczas jego gubernatorstwa miał miejsce słynny proces czarownic z Salem. Narracja pracy potoczysta, napisana z dużym znanstwem przedmiotu i talentem.

Wydawnictwo Longmana opublikowało dwie rozprawy dotyczące Olivera Cromwella. Pierwsza, autorstwa Barry'ego Cowarda, *Oliver Cromwell*, London 2000, ss. 212 jest klasyczną biografią Lorda-protektora, wzbogaconą o wiele historycznych problemów, związanych z polityczną karierą Cromwella. Druga to dzieło zbiorowe ośmiu wybitnych angielskich historyków pod red. profesora Uniwersytetu w Cambridge, Johna Morrila, pt. *Oliver Cromwell and the English Revolution*, London 2000, ss. 352. Jest to przegląd najnowszych efektów badawczych nad przywódcą angielskiej rewolucji purytańskiej. Natomiast oryginalnym dziełem Johna Morrila jest *The Nature of the English Revolution*, London 2000, ss. 480, która pokazuje ewolucję sądów angielskiej historiografii i stanowi podsumowanie jej dorobku na koniec XX stulecia.

W tym miejscu zasygnalizuję ukazanie się nowej serii historii Wielkiej Brytanii (Foundations of Modern Britain Series), jaką wydał Longman w bieżącym roku pod redakcją Geoffrey'a Holmesa, w której skład weszły następujące opracowania:

John A. F. Thomson, *The Transformation of Medieval England 1370 – 1529*, ss. 432 – synteza równie użyteczna dla studentów, jak i dla znawców przedmiotu.

A. G. R. Smith, *The Emergence of a Nation State. The commonwealth of England 1529 – 1660*, ss. 504, wyd. 2 – o której G. R. Elton napisał: „Jest to bardzo potrzebna analiza, będąca odbiciem wielu pouczających doświadczeń jak również wyważonym studium historycznego myślenia, które pozwala na łatwe i efektywne studiowanie. Praca włożona w przygotowanie tej książki jest kolosalna i godna podziwu”

Geoffrey Holmes, *The Making of a Great Power. Late Stuart and Early Georgian Britain 1660 – 1722*, ss. 524.

Daniel Szechi, *The Age of Oligarchy. Pre-Industrial Britain 1722 – 1783*, ss. 456.

Eric J. Evans, *The Forging of the Modern State. Early Industrial Britain, 1783 – 1870*, wyd. 2, ss. 512.

Keith Robbins, *The Eclipse of a Great Power. Modern Britain 1870 – 1992*, wyd. 2, ss. 480.

Historiografia nowożytnej Anglii i Wielkiej Brytanii została wzbogacona ostatnio o wiele interesujących prac, które zostaną tu zaledwie zasygnalizowa-

ne, bez ich bliższej prezentacji. John Guy opublikował biografię *Thomas More*, London: Arnold 1999, która odbrązawia wyidealizowany w przeszłości obraz wielkiego angielskiego humanisty i polityka. Z kolei Alvaro da Silva wydał *Last Letters of Thomas More* – są to listy pisane przez Morusa już po osadzeniu w Tower, do czasu egzekucji w 1535 r. Retha M. Warnicke w *The Marrying of Anne of Cleves. Royal Protocol in Tudor England* przedstawiła szczegółowe studium, w którym rzuca sporo nowego światła na małżeństwo Henryka VIII z Anną Kliwijską – jest to fascynujący materiał, sięgający nawet do najbardziej intymnych spraw i ukazujący mariaż królewski przez pryzmat ówczesnej obyczajowości i polityki. Królowej Elżbiecie I Tudor poświęcone są prace Davida Starkey’a, *Elizabeth I*, London: Chatto & Windus, 1999 i *Elizabeth I: Complete Works*, ed. Leah S. Marcus, Chicago: Univ. of Chicago Pr., 1999. To ostatnie dzieło zawiera epistolografię, poezję, modlitwy i mowy królowej Elżbiety. Patric Williams w pracy *Armada* – przedstawia nowe spojrzenie na najbardziej dramatyczne wydarzenie polityczne z czasów panowania Elżbiety I i rzutuje konflikt hiszpańsko-angielski na szerokie tło ówczesnej polityki europejskiej. Mureen Waller w interesującej *Scenes from London Life*, London: Hodder, 1999 przedstawiła życie codzienne i społeczne Londynu około roku 1700. Rodowód angielskiego bezprawia z przełomu XVII/XVIII w. analizuje Anthony North w *Descent into Crime*, London: Allison & Busby, 1999. Ray Hemmings w *Liberty or Death The Struggle for Democracy in Britain 1780 – 1830* przedstawił proces demokratyzacji społeczeństwa brytyjskiego i ruch na rzecz reform parlamentarnych na początku XIX stulecia. Jako ciekawostkę należy odnotować historię brytyjskich kominiarzy opracowaną przez Benitę Cullingford, *A History of British Chimney Sweeps*, London 1999. Jest to pierwsza tego typu, szczegółowa monografia, obejmująca pięć wieków historii brytyjskiego kominiarstwa i cechu kominiarzy. Jeden z rozdziałów poświęcony jest kobietom trudniącym się zawodem kominiarza.

Wśród nowości w historiografii europejskiej i amerykańskiej warto odnotować nową biografię Henryka Żeglarza, autorstwa Petera Russella, *Prince Henry „the Navigator”*, zbiorowe dzieło pod redakcją Alexandra Cowana z uniwersytetu w Exeter, pt. *Mediterranean Urban Culture 1400 – 1700* i wydaną w bieżącym roku wielką syntezę historii USA autorstwa Harolda Evansa, *The American Century*, Harvard Univ. Pr. 2000.

Na zakończenie tego przeglądu pragnę zasygnalizować kilka publikacji z dziedziny, która jest mi osobiście bardzo bliska – historii cywilizacji, które ukazały się nakładem Longmana. Brian Fagan, profesor Uniwersytetu w Cambridge, opublikował *Ancient Civilizations*, New York 2000, ss. 368, który jest tomem studiów porównawczych nad niemal wszystkimi najdawniejszymi cywilizacjami Starego i Nowego Świata. Mark Kishlansky (Harvard), Patrick Geary

i Patrick O'Brien (Univ. of California, Los Angeles) przedstawili krótką, ale wszechstronną historię cywilizacji zachodniej w pracy pt. *The Unfinished Legacy. A Brief History of Western Civilizations*, New York 2000, ss. 672. Innym obszernym dziełem wspomnianej trójki autorskiej jest *Civilization in the West*, wyd. 3, New York 2000, ss. 1162. Ten bogato ilustrowany przegląd dziejów człowieka na kontynencie amerykańskim przedstawia doskonale udokumentowany, kompleksowy opis dziejów kształtowania się cywilizacji Zachodu. W bieżącym roku zostało opublikowane 3 wyd. znakomitej pracy Richarda Greavesa (Florida Univ.), Roberta Zallera, Philipa Cannistraro (Drexler Univ.) i Rhoadsa Murphey'a (Univ. of Michigan) *Civilizations of the World. The Human Adventure*, New York 2000, ss. 672 dające przegląd kręgów kulturowo-cywilizacyjnych na całym świecie, w którym szczególną uwagę autorzy poświęcili mało znanym cywilizacjom afrykańskim z lat 1400 – 1800. Peter N. Stearns, Michael Adas i Stuart B. Schwartz wydali dwutomową *World Civilizations. The Global Experience*, New York 2000, t. I, ss. 560, t. II, ss. 700, w której dokonali przeglądu cywilizacji, które powstały w południowej części Azji (bez Syberii), Ameryce Łacińskiej, Afryce i Europie. Autorzy przeprowadzili solidne studia porównawcze, próbując znaleźć wspólne trendy unifikujące owe kultury. Robin Winks jest autorem dwutomowej *A History of Civilization. Prehistory to the Present CVE*, t. I: *A History of Civilization. Prehistory to 1715*, Prentice Hall 2000, ss. 382; t. II: *A History of Civilization, 1648 to the Present*. Tytuł zapowiada więcej niż w istocie oferuje – jest to dobrze napisana i bogato ilustrowana historia cywilizacji zachodniej. Nieporozumieniem są cezury: końcowa pierwszego i początkowa drugiego tomu.

Edward A. Mierzwa